

7

AKTIONSEVALUERING

En alternativ evalueringsmetod inom
småindustriprogrammet i Kenya

Hans Kristensen
Institutet för Utvecklingsforskning
Köpenhamn

1975 03 04

Resultatvärdering 11

Mot en alternativ evalueringsmetod - aktionsevaluering.
 Ett praktikfall från evalueringen av programmet för
 industriell utveckling på landsbygden i Kenya. För-
 fattare Hans Kristensen, Institutet för utvecklings-
 forskning, Köpenhamn.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

		Sid
1	Inledning och sammanfattning	1
2	Resultatvärderingen av RIDP, steg för steg	2
2.1	Bakgrund till RIDP - den kenyanska ekonomin	2
2.2	Utformandet av RIDP	2
2.3	Genomförande av RIDP och resultatvärderings- processen	6
2.3.1	Fas 1: Måldefinition	6
2.3.2	Fas 2: Genomförandefasen (på experimentbasis)	7
2.3.3	Fas 3: Översyn av genomförandet och om- planering	11
3	Aktionsevalueringsmetoden	12
3.1	Traditionell evaluering resp aktions- evaluering	12
3.2	Aktionsevalueringens faser	13
3.2.1	Fas 1: Måldefinition	13
3.2.2	Fas 2: Genomförande på experimentbasis	13
3.2.3	Fas 3: Översyn av genomförandet; omplanering	13
3.3	Diskussion om aktionsevaluering	13
3.3.1	Val av lojalitet	14
3.3.2	Metod för datainsamling	14
3.3.3	Valet mellan relevans och validitet	15
3.3.4	Relationen mellan teori och praktik	15
3.4	Aktionsevalueringen förblir oavslutad	17
4	Perspektiv på aktionsevalueringen	17
4.1	Den traditionella evalueringen	17
4.2	Cykeln: planering - genomförande/administra- tion - evaluering	17
4.3	Samband med forskning	18

FÖRKORTNINGAR

DANIDA	Danish International Development Authority
ICDC	Industrial and Commercial Development Corporation
IDR	Institute for Development Research
KIE	Kenya Industrial Estate
MCI	Ministry of Commerce and Industry
MFP	Ministry of Finance and Planning
NORAD	Norwegian Agency for International Development
RIDP	Rural Industrial Development Programme
RIDC	Rural Industrial Development Centres
SRDP	Special Rural Development Programme

MOT EN ALTERNATIV RESULTATVÄRDERINGSMETOD - AKTIONSEVALUERING

En studie av Rural Industrial Development Programme (RIDP) i Kenya av Hans Kristensen, Institutet för Utvecklingsforskning, Köpenhamn.

1

INLEDNING OCH SAMMANFATTNING

Resultatvärderingen av programmet för industriell utveckling på landsbygden (Rural Industrial Development Programme - RIDP) har nu pågått i tre år. Den har ofta väckt förvåning hos personer som deltar i programmet och hos andra personer intresserade av resultatvärdering. Frågor av följande typ har ställts: Är detta verkligen resultatvärdering? Varför inte låta evalueraren utföra sina objektiva mätningar och sedan dra sig ur programmet? Kan man evaluera och delta i ett program på samma gång? Även i de akademiska kretsarna vid mitt forskningsinstitut ställdes dessa frågor och dessutom frågan: "Kan man insamla någon relevant information alls genom användandet av en metod som grundar sig på aktivt deltagande i programmet?" Lyckligtvis befann sig mina skeptiska forskarkollegor på långt avstånd och de kritiska personerna i min närhet insåg så småningom att de i alla fall kunde använda mig som extra arbetskraft för sina egna administrativa uppgifter.

Vad det i själva verket är fråga om är införandet av en ny metodik och en diskussion om hur sociologin kan användas i samhället. En sådan diskussion har redan pågått i ca fem år vid vissa skandinaviska universitet. Mer preciserat gäller frågan införandet av aktionsforskning i evaluering och utvecklingsforskning och det är naturligt att detta medför diskussioner både i evaluerings- och forskarkretsar.

I denna artikel ska jag först beskriva resultatvärderingen av RIDP och i synnerhet ägna uppmärksamhet åt användandet av den alternativa metoden: aktionsevaluering. Sedan diskuteras vissa av de mer grundläggande principerna för metoden och slutligen skisseras användningsmöjligheterna för denna metodik. Eftersom metodiken är ny, åtminstone i biståndssammanhang, är det nödvändigt att betona att denna artikel inte ska ses som en slutlig lösning på alla problem rörande resultatvärdering och forskning av biståndsprogram. Mitt syfte är snarare att starta en diskussion och att ifrågasätta vedertagna metoder för resultatvärdering. Om detta syfte uppnås, dvs om läsaren blir "konstruktivt förvirrad" kommer jag att betrakta artikeln som en framgång. Det är min uppfattning att det krävs mycket mera tvivel, skepsis och diskussion om utvecklingsbiståndet i stort, och om sätten att lämna bistånd. Efter tre års arbete på fältet är min åsikt den att problemen ökar i snabbare takt än lösningarna. Behovet av nya angreppssätt - för att inte säga nya lösningar (ett i mina ögon alltför ambitiöst ord) - är därför trängande.

På sätt och vis är slutsatsen av denna artikel mycket enkel och pragmatisk: Det överhängande behovet av ett effektivare utvecklingsbistånd tvingar såväl givare som mottagare att hålla ögonen öppna för nya vägar att förbättra hela programcykeln - planering, genomförande, resultatvärdering. Denna artikel beskriver en del av en ny metod kallad aktionsevaluering. Många fler behövs.

2

RESULTATVÄRDERINGEN AV RIDP, STEG FÖR STEG

2.1

Bakgrund till RIDP - den kenyanska ekonomin

Den kenyanska ekonomin under tiden efter självständighetsförklaringen karaktäriseras av en kontinuerlig tillväxt inom den moderna stordriftsindustrin i städerna, en måttlig tillväxt för småindustrin (tillverkning och service) på landsbygden och en ojämnt fördelad tillväxt inom jordbrukssektorn. Trots regeringens upprepade uppmaningar om återvändande till landsbygden har migrationen gått från landsbygden till de större städerna, dvs till Mombasa och framför allt till Nairobi. Den kenyanska regeringen har under hela självständighetstiden varit medveten om detta problem. Redan 1966 betonade den kenyanske planerings- och utvecklingsministern, framlidne Tom Mboya, vid Kericho-konferensen om utbildning, sysselsättning och landsbygdsutveckling det faktum att det är mindre attraktivt att bo på landsbygden än i städerna och att regeringen efterlyser idéer för att ändra på det förhållandet.

2.2

Utformandet av RIDP

Kericho-konferensen resulterade i olika program syftande till att förbättra levnadsförhållandena på landsbygden. Det första program som genomfördes var ett försöksprogram för landsbygdsutveckling (Special Rural Development Programme - SRDP) vilket igångsattes 1969/70. SRDP var ursprungligen avsett att omfatta alla sorters verksamhet på landsbygden som t ex vägbyggande, förbättrade transporter, elektrifiering, förbättrade jordbruksmetoder och bistånd till småindustrier. När programmet väl genomfördes begränsades det emellertid i stort sett till förbättring av jordbruksmetoderna. Samordningen med de andra ovannämnda lokala verksamheterna blev aldrig effektiv.

1971 fattades beslut om ett nytt program enbart för bistånd till småindustrin på landsbygden. Programmet för industriell utveckling på landsbygden (Rural Industrial Development Programme - RIDP). Planeringen gjordes av Finans- och planeringsministeriet. (Ministry of Finance and Planning - MFP). Trots att RIDP ursprungligen avsågs samordnad med SRDP blev resultatet av planeringen att programmet blev självständigt. På detta tidiga stadium påtog sig Kenya Industrial Estate (KIE) rollen som kenyansk myndighet med oundgänglig kunskap om industrialisering på landsbygden och kom därigenom att spela en viktig roll för RIDP.

FÖRORD

Kenya beslöt 1971 att starta ett program för utveckling av småindustri på landsbygden (Rural Industrial Development Programme, RIDP) för att balansera den stora satsningen på modern industri i storstadsområdena. Programmet som stöds av bl a Norge, Danmark och Sverige syftar till ekonomisk utveckling och sysselsättning på landsbygden.

Institutet för utvecklingsforskning i Köpenhamn har fått i uppdrag att svara för forskning och resultatvärdering i samband med den av Danmark stödda delen av programmet. Rapportens författare, Hans Kristensen är knuten till institutet och har arbetat som evalueringsspecialist inom RIDP.

Kristensens rapport är inte en evalueringsstudie av RIDP utan en redogörelse för själva evalueringsarbetet inom programmet. Tonvikten ligger vid evalueringsmetodiken. Småindustriprogrammet beskrivs endast summariskt. Rapporten skall därför inte läsas som en evaluering av programmet.

En vanlig uppfattning om evaluering är att evalueringen, för att vara objektiv, skall stå utanför själva verksamheten. Man kan inte förväntas göra en objektiv värdering av ens egna arbetsprestationer. Kristensen vänder sig mot detta synsätt och pläderar för ett större engagemang hos evalueringen i det faktiska genomförandet av programmet. Som benämning på ett evalueringsarbete som utgör en integrerad del av programmet och som löper parallellt med verksamhetens olika faser - planering, försöksverksamhet, genomförande - myntar Kristensen begreppet "aktions-evaluering".

I aktionsevalueringen tar evalueringen aktiv del i programmets genomförande och försöker löpande ge rekommendationer till förbättringar av arbetet. Evalueringens praktiska användbarhet sätts - om så behövs - före kraven på vetenskaplighet och objektivitet.

Men Kristensen menar samtidigt att evalueringen periodvis måste kunna dra sig undan från det praktiska fältarbetet tillbaka till den teoretiska forskningsmiljön för att därigenom få perspektiv på fältarbetet och hämta stimulans för det fortsatta evalueringsarbetet på fältet.

Kristensens aktionsevaluering är inte något helt nytt grepp inom utvecklingsarbetet. Det ligger tämligen nära den typ av löpande evaluering som byggts in i projektverksamheten vid ett fåtal av SIDA stödda projekt, såsom CADU och EPID i Etiopien eller PACCA i Afghanistan.

Syftet med att uppmana åt Kristensen att skriva denna rapport var att ge impulser och nya infallsvinklar till dem som arbetar med evaluering inom utvecklingsarbetet. Rapporten skall ses som ett bidrag till diskussionen om evalueringens funktion och metodik och Kristensen gör inte anspråk på att ha föreslagit den "slutliga lösningen" på evalueringsproblemen.

KIE bildades redan 1967 som en halvstatlig organisation under det mycket mäktiga industriella och kommersiella utvecklingsbolaget (Industrial and Commercial Development Corporation - ICDC). KIE har som mål att skapa en afrikansk företagarklass inom industrisektorn. För att uppnå detta mål har KIE uppfört industribyar där företagare kan hyra verkstad och erhålla lån på rimliga villkor för anskaffande av verktyg och maskiner. För en industriby erbjuds en gemensam verkstad med viss maskinpark och specialutbildad personal. De företagare som kom att utgöra en del av industribyarna var såväl etablerade företag som nya företagare. De anställda vid industribyarna bistår vanligen företagarna med lönsamhetsstudier för företaget innan dessa påbörjar sin verksamhet i industribyn.

I slutet av 1971 då beslutet om RIDP fattats fick givarländerna begäran om tekniskt och finansiellt bistånd. Avtalet mellan Kenya och Danmark om upprättandet av tre industriella utvecklingscentra på landsbygden slöts 1972 01 12. Överenskommelse om ett fjärde centrum träffades med Norge i samband med redan pågående norskt bistånd till SRDP i Embu. Målet för RIDP i avtalet med Danmark anges sålunda:

"Målet skall vara att främja ekonomiskt bärkraftiga små och medelstora landsbygdsindustrier i syfte att öka sysselsättningen i de områden som täcks av de tre centren".

I avtalet omnämns fortsättningsvis de metoder som skall användas av centren.

Verksamheten vid de tre Rural Industrial Development Centres (RIDC) skall omfatta:

- a) rådgivning samt tekniskt och administrativt bistånd till befintliga och framtida kenyanska företagare på landsbygden i de områden som täcks av centren
- b) finansiellt stöd till sådana företagare
- c) teknisk service till nämnda företagare
- d) praktisk undervisning för företagare i användandet av maskiner som krävs för viss teknologi
- e) tillfälligt deltagande i produktionen när det krävs för att visa kenyanska företagare den ekonomiska livskraften i en ny landsbygdsindustri
- f) identifiering av nya landsbygdsindustrier och studier av deras genomförbarhet
- g) antagande av lämpliga företagare och ansvar för att dessa förbereds genom erforderlig utbildning
- h) rekommendationer angående graden av och sättet för kenyanska statens finansiella medverkan till resp projekt

i) tillsyn av att påbörjade projekt framskrider som planerat

De fyra centren är belägna i Embu, Kakamega, Machakos och Nyeri och huvudkontoret ligger i Nairobi. Varje centre består av en kontorsbyggnad med två klassrum, en byggnad med en mekanisk verkstad och en lagerlokal samt en byggnad med ytterligare tre verkstäder, en speciellt för snickeriarbeten, en för plåtarbete och en tom verkstad som ibland används av deltagarna. För vart och ett av centren uppgår den totala investeringen till ca 1 miljon shilling. Personalen består av ca 15 anställda: en ekonom som administrativ chef, en teknisk rådgivare (vanligen en utländsk ingenjör) och tre tekniker. Återstående tio personer har administrativa uppgifter eller utför servicefunktioner.

Det har ifrågasatts om nuvarande organisation är den lämpligaste för fullgörande av programmet både vad avser investering i byggnader och maskiner och personal vid centren. Ända från början har den relativt omfattande investeringen i byggnader, maskinpark och personal och de begränsade resurserna för transporter och verksamhet på fältet satt programmets inriktning i fara. Denna skulle karaktäriseras av omfattande fältverksamhet i motsats till KIE's verksamhet som är centraliserad till industribyar. Detta kan, vilket påvisas i det följande, ses som ett logiskt resultat av att man givit ansvaret för genomförandet av RIDP till KIE. Den organisatoriska placeringen av RIDP kom verkligen i blickpunkten under evalueringen av programmet och ytterligare information i denna fråga kan därför vara behövlig.

I toppen på den organisatoriska pyramiden är MFP ansvarig för planering, budgetering och finansiering för hela verksamheten. MFP ansvarar också för evaluering av RIDP men har delegerat denna uppgift till Institutet för Utvecklingsforskning (IDR) i Köpenhamn. Ministeriet för handel och industri (Ministry of Commerce and Industry - MCI) ansvarar för den mer detaljerade planeringen och övervakandet av all industriell och kommersiell verksamhet, även i halvstatliga organisationer som ICDC och KIE. KIE är ett helägt dotterföretag till ICDC. KIE fick ansvaret för genomförandet av RIDP och har tolkat detta så bokstavligt att exempelvis all kommunikation mellan de fyra centren och RIDPs huvudkontor måste gå genom verkställande direktören för KIE vilken har koncentrerat all beslutanderätt till sig personligen. T o m rutinfrågor måste gå genom honom. Eftersom den organisatoriska strukturen kom att bli så viktig för evalueringsrapporten visas nedan ett schema av hela organisationspyramiden:

Ministry of Finance and Planning

Objectives: (MFP)

- 1) Coordination of planning
- 2) Coordination of budgets
- 3) Allocation of funds
- 4) Supervision and evaluation
- 5) Recruitment of expatriate personnel
- 6) Negotiations with donor-agencies

Ministry of Commerce and Industry

Objectives: (MCI)

- 1) Planning of industrial (and commercial) development
- 2) Management and financial supervision of RIDP
- 3) Ultimate responsibility of ICDC

Industrial and Commercial Development Corporation (ICDC)

Objectives:

- 1) Supervision of KIE and RIDP
- 2) Budget approving and auditing

Institute for Development Research (IDR)

Objectives:

- 1) Evaluation of RIDP
- 2) Advice on registration, reporting, and planning in RIDP
- 3) Research

Kenya Industrial Estate (KIE)

Objectives:

- 1) Implementation of the estate programme
- 2) Responsibility for RIDP implementation
- 3) Supervision of RIDP
- 4) Approving of RIDP budgets
- 5) Allocation of funds for RIDP (and for the RIDCs)
- 6) Recruitment of local staff/personel

Rural Industrial Development Program (RIDP)

Objectives:

- 1) Planning of RIDP implementation
- 2) Supervision of RIDCs
- 3) Propose budgets for RIDP
- 4) Propose new staff/personel
- 5) Purchase machinery for RIDCs

Rural Industrial Development Centres (RIDC)

Objectives:

- 1) Planning and implementation of assist. to small and medium scale industries
- 2) Propose new industries
- 3) Give loans
- 4) Prepare budgets for RIDC to KIE
- 5) Report quarterly on assist.
- 6) Participate in relevant local committees (DDC, FDC...)

RIDC

RIDC

RIDC

2.3 Genomförande av RIDP och resultatvärderingsprocessen2.3.1 Fas 1: Måldefinition

Under första hälften av 1972 uppfördes byggnaderna och rekryterades personalen. Detta var uppbyggnadsfasen och Institutet för utvecklingsforskning (IDR) bidrog under denna fas i första hand till att förbättra grunden för handlingsplanen. En grupp från IDR besökte de fyra centra som utvalts och samlade statistiska data om jordbruks- och industriutvecklingen, data som senare presenterades som bakgrundsmaterial för programmet. Materialet användes emellertid inte under diskussionerna om måldefinitionen förrän sent under 1972 eftersom KIE-ledningen inte delgav RIDP-personalen det inlämnade materialet. Detta hade hemligstämplats och inte förrän detta upptäcktes och rättats till kom materialet med i debatten. Denna hade emellertid då framskridit så långt, i praktiken för långt eftersom både byggnader uppförts och utrustning inköpts och handlingsfriheten och målsättningen därmed begränsats.

I augusti 1972 skickades jag till Kenya som resultatvärderare och en Referensgrupp bildades i Köpenhamn. Någon detaljerad evalueringsstrategi formulerades inte vid denna tidpunkt och varken Kenyas finans- och planeringsministerium, KIE eller RIDP kunde inse vad en resultatvärderare skulle kunna åstadkomma på detta tidiga stadium av programmet. Många frågor ställdes beträffande mitt arbete, vissa besvarades - andra lämnades öppna. De många öppna frågorna besvarade jag alla på följande sätt: "Jag vill börja med forskning relaterad till programmet". Detta var en sorts skyddande sköld som visade sig användbar i många situationer: Ordet forskning har en magisk effekt på många administratörer. Så snart som möjligt flyttade jag till Kakamega - det mest avlägsna RIDP-centret.

Valet av Kakamega var inte helt godtyckligt. Det gjordes av den grupp som utarbetat bakgrundsrapporten för att ge mig en möjlighet att acklimatisera mig. Detta visade sig vara god taktik. Kännedom om den administrativa gräsrotsnivån liksom min erfarenhet av studier av potentiella och utvalda klienter gav mig en mycket användbar bas från vilken resultatvärderingen kunde igångsättas. Starten i Kakamega blev avgörande för mitt val av perspektiv gentemot hela RIDP och för valet av lojalitet under denna evaluerings första fas. När igångsättningen av RIDP betraktades från potentiella klienters utgångspunkt och ur centrets synvinkel kom åtskilliga frågor upp vilka kunde tillställas ledningen för RIDP och detta återspeglas i de fortsatta diskussionerna av programmet. I min rapportering till Referensgruppen i Köpenhamn framkom också dessa synpunkter. Rapporteringen skedde i form av en dubbel dagbok i vilken jag skrev ned alla mina reflektioner angående småindustrins situation. Tanken var att upprätta ett ömsesidigt tankeutbyte mellan referensgruppen och mig. Detta fungerade inte så bra då gruppen

var alltför långt borta från problemen på fältet för att ha relevanta kommentarer. Efterhand skars informationen från fältet till Köpenhamn ned och blev en mer systematisk och begränsad rapportering om programmets utveckling.

Inom RIDP fortsatte måldiskussionerna vid sammanträden som regelbundet hölls för ledningen för KIE resp RIDP samt för cheferna för de fyra centren och de tekniska rådgivarna. Diskussionerna mynnade aldrig ut i någon klar målhierarki med överordnade och underordnade mål, produktionsmål och aktiviteter på det sätt som handböcker i planering av bistandsprojekt rekommenderar. Diskussionerna fördes under hela 1972 och så småningom utvecklades vissa operationella strategier vid vart och ett av de fyra centren. Under 1973 riktades uppmärksamheten mot de många flaskhalsarna i genomförandefasen och det mer översiktliga perspektivet gled så småningom bort från diskussionen.

2.3.2

Fas 2: Genomförandefasen (på experimentbasis)

Redan 1972 började centren arbeta på fältet. Områdena undersöktes vad beträffar småindustri och vissa företag registrerades som klienter. Ett urval av de mest framgångsrika företagen gjordes och åt dessa ägnades särskild uppmärksamhet. Rådgivningsverksamheten (extension service) började under första hälften av 1973. När jag accepterats som en oundviklig del av programmet och eftersom jag ville delta i det dagliga arbetet blev jag ombedd av projektledningen att utarbeta ett kundregistersystem redan under denna första fas. Systemet utarbetades i samarbete med alla centren och med projektledningen vid en resa i september 1972 och i oktober presenterades den slutliga versionen för godkännande. Systemet skulle användas för alla småindustrier med vilka centren etablerade kontrakt. Det går under benämningen "RIDP Case Record" och består av fyra delar:

1. Klientregister
2. Företagsanalyser
3. Arbetsplan
4. Sammanfattning av rådgivning

Trots att alla inom programmet var eniga om systemets användbarhet, visade det sig ytterst svårt att få centren att använda systemet. Inte ens den första delen - kundregistren - kom till större användning utan avsevärda påtryckningar. Jag blev tvungen att resa till alla centren åtskilliga gånger för att diskutera detaljer och för att uppmuntra ledningen för centren att få systemet att fungera. Jag fick därvidlag stöd av projektledningen, men inte särskilt aktivt, och systemet fungerade aldrig perfekt.

Min nästa uppgift vid RIDP blev upprättandet av ett register över centrernas verksamhet. Detta följde logiskt kundregistersystemet och upprättades som en utvidgning av detta.

Kort för följande tre aktiviteter gentemot företagen upprättades:

1. Gratis rådgivning på fältet
2. Gratis rådgivning vid centret
3. Arbetskort för debiterad rådgivning

Information från dessa kort insamlades månatligen i form av månadsrapporter. Till min förvåning fungerade detta system ganska smidigt. Den enda förklaring jag kunde finna till att de hinder som klientregistret utsattes för inte drabbade verksamhetsregistret också, var att uppgifter från det senare bestämt infordrades av projektledningen och att ingen avvikelse tolererades. Eftersom projektledarna vid centren var beroende av programledningen i Nairobi vad beträffar befordran etc fyllde de förra i formulären endast med ringa dröjsmål. Klientregistreringen å andra sidan betraktades mest som mitt intresse och fastän jag försökte förklara systemets fördelar för centren, förblev det ett icke integrerat moment. Senare utbyttes månadsrapportssystemet mot ett kvartalsrapportssystem i form av ett frågeformulär vilket innehöll mycket mer information om utförd respektive planerad verksamhet vid centren än månadsrapporterna gjort.

Efter ett år på fältet, då jag vistats vid tre av de fyra centren, flyttade jag till Nairobi i juli 1973 och började arbeta vid KIE där RIDP-ledningen har sina lokaler. Jag kunde nu använda min förstahandsinformation från fältet, inte endast som referensram för min egen förståelse av RIDP, utan även för att aktivt delta i lösandet av flera problem i verksamheten. I denna situation måste jag bestämma mig för att antingen hålla distans till programledningen och uppträda som objektiv och vetenskaplig resultatvärderare eller - vilket blev mitt val - försöka använda mina erfarenheter och lärdomar från fältet för att utöva tryck - direkt eller indirekt - på rätt person vid rätt tidpunkt. Vid detta laget hade jag centrums förtroende eftersom jag hittills varit lojal mot dem, och nu ville jag vinna programledningens och KIEs förtroende. Detta kan synas vara en svår uppgift eftersom det första året på fältet gjort mig ganska aggressiv mot "byråkraterna" i Nairobi och eftersom jag ville förbli lojal mot centren och mot småindustrierna på landsbygden. Under de första månaderna vid KIE blev det klart att RIDP respektive KIE-ledningen förväntade sig ett angrepp från min sida. De förklarade ofta vilka svårigheter de utsattes för vid administrationen av RIDP och de var angelägna om att läsa den rapport om programmet som jag höll på att skriva i juli-augusti 1973. I avsikt att övertyga KIE och RIDP-ledningen om min grundläggande positiva inställning till RIDP gav jag dem avsnitt ur utkastet till rapporten för genomläsning och kommentarer. Detta medförde en något bättre stämning.

Den första perioden i Nairobi användes även för förberedelse av den första programkonferensen vid vilken en översyn och revidering av programmet skulle göras. Det var en rapport till denna konferens som jag sammanställde under de två första månaderna vid KIE. Redan i februari beslutades att den första programkonferensen skulle äga rum i september 1973 som en del av en positiv

strategi gentemot KIE och RIDP-ledningen och man beslutade att göra den första programkonferensen sluten. Endast RIDP-tjänstemän på chefsnivå och chefen för KIE skulle delta. Varken Handels- och industriministeriet, Finans- och planeringsministeriet eller givarorganisationerna skulle inbjudas att delta. Detta borde göra diskussionerna vid konferensen relativt fria. Större delen av rapporten var inriktad på de administrativa svårigheterna i programmet, den oklara hierarkin vid beslutsfattande och avsaknaden av planer och budgetar för centren och programmet i dess helhet. Allt detta betraktades som hindrande för ett effektivt genomförande av programmet vis-à-vis mottagarna av biståndet, d v s småindustrin på landsbygden.

Programmet diskuterades noggrant igenom under konferensen och det avslutande sammanträdet mynnade ut i en lång lista rekommendationer som antogs enhälligt. Konferensen gjorde deltagarna optimistiska och entusiastiska inför kommande månaders arbete. På förslag av programledningen utsågs jag till ansvarig för planeringen och rapporteringssystemet för programmet. Jag kände mig nöjd med att få ett slags mandat att utföra det arbete som jag i själva verket redan gjorde. Det var emellertid svårt att förklara för utomstående, d v s Finans- och planeringsministeriet och DANIDA, hur jag kunde utföra administrativt arbete och vara objektiv resultatvärderare på samma gång. Enligt deras uppfattning borde resultatvärderaren inte vara engagerad i evalueringsobjektet. De hade den traditionella evalueringsmodellen i tankarna. Enligt min uppfattning är emellertid denna mycket abstrakt och orealistisk, kanske t o m irrelevant eftersom den inte tar med i bilden hur organisationen faktiskt fungerar. Jag återkommer till detta i följande kapitel.

Under den period som följde konfronterades de optimistiska konferensdeltagarna med verkligheten. Ingen av rekommendationerna angående administrationen av programmet följdes upp och centren befann sig i den vanliga situationen. Optimismen vändes i desillusion och mitt arbete med planering och rapporteringssystem blev tungt i det att det återspeglade denna utbredda känsla av besvikelse. Under slutet av 1973 och början av 1974 stod det klart att KIE-ledningen inte avsåg följa de rekommendationer som antagits. Det visade sig också att vissa konflikter fanns på organisationens marknivå, nämligen mellan centren och deras avnämare. Centren slutade efter hand med rådgivningen på fältet och koncentrerade sig på ett fåtal småföretag vid eller i närheten av centret. Det övergripande målet - att skapa mer sysselsättning på landsbygden - gavs upp liksom de mer operationella målen som det att bistå småindustri i hela regionen kring centren. Istället valde centren de lätta lösningarna och programmets verkningsgrad minskade eftersom ingenting kom att ersätta rådgivningsverksamheten på fältet. Ytterligare en konflikt blev uppenbar under denna period, denna gång på högre nivå, nämligen mellan Finans- och planeringsministeriet (MFP) å ena sidan och det Industriella och kommersiella utvecklingsbolaget (ICDC) å den andra. Det stod alltmer klart att RIDP utgjorde en del av en utbredd kontrovers. För att förstå denna intressekollision kan följande huvudgrupper avgränsas:

de arbetslösa på landsbygden, småindustrin, centren (RIDC) och programmet (RIDP), moderorganisationen Kenya Industrial Estate (KIE), utvecklingsbolaget (ICDC), Handels- och industriministeriet (MCI), Finans- och Planeringsministeriet (MFP) och vid sidan av dessa kenyanska grupperingar, biståndsgivarna DANIDA och NORAD.

Den lägsta gruppen, de arbetslösa på landsbygden, har inte någon gång under genomförandet av RIDP fått vederbörlig uppmärksamhet. Det har varit underförstått att i den mån RIDP kunde hjälpa småföretagen att växa, skulle också de arbetslösa dra nytta av denna tillväxt. Detta är en sanning med modifikationer. Under de två första åren av bistånd till småindustri tillkom endast 94 nya arbetstillfällen i de företag som fått hjälp. Kostnaden för att skapa dessa arbetstillfällen har varit enorma. Förmodligen hade fler arbetstillfällen skapats om medlen hade investerats direkt i nya småföretag. Detta frammanar frågan huruvida RIDP-programmets slutliga mål - att skapa sysselsättning - inte kunde uppnått på ett mer effektivt sätt än genom bistånd till enskilda företagare.

Även om detta grundläggande tvivel lämnas därhän för ett ögonblick, måste det sägas att det bistånd som lämnats av centren till småföretagen har haft begränsad framgång. Mätt i "rådgivningstimmar" var endast 1/4 av centrernas kapacitet använd för rådgivning och mätt i resultat visade bara hälften av de företag som fått bistånd några framsteg även vid en mycket vid tolkning av ordet. Den yttre effekten av RIDP under de två första verksamhetsåren var obefintlig, åtminstone sedd ur den slutliga målgruppens synpunkt - de arbetslösa på landsbygden.

Inom organisationen kunde en del av förklaringen återfinnas i den divergerande intresseinriktningen i RIDC/RIDP å ena sidan och KIE å den andra. RIDP avsågs bli ett mycket flexibelt och utåtriktat program inriktat på ett stort antal småindustrier. KIE däremot, är en stationär organisation med avsikt att bistå mellanstora företag belägna i industribyar, där företagen är lokaliserade i ett serviceområde med vissa gemensamma faciliteter etc. KIE har aldrig fullt accepterat RIDPs tillvägagångssätt som en lämplig metod att lämna bistånd och har försökt påverka RIDP att anta ett mindre mobilt program och bistå färre industrier på ett sådant sätt som det som tillämpas i industribyar. Detta har givetvis aldrig varit klart uttalat, men icke desto mindre har det varit avsikten med KIEs agerande gentemot RIDP.

På högre nivå stöder det Industriella och kommersiella utvecklingsbolaget (ICDC) passivt KIEs metoder, medan de två berörda ministerierna passivt stöder RIDPs idéer. Någon kontrovers har inte kommit i dagen på denna höga nivå, men det är ändå möjligt att en viktig ehuru dold strid kan pågå här. Detta kan tänkas komma fram under

den innevarande fasen av resultatvärderingsarbetet (se nedan under fas 3). Biståndsgivarna har avsiktligt hållit sig utanför, men har alltid föredragit den ursprungliga RIDP-metoden i samförstånd med Finans- och planeringsministeriet. Eftersom nämnda grupperingar framträdde under genomförandet av RIDP måste resultatvärderingsstrategin ändras i enlighet därmed. Förtroendet gavs till Finans- och planeringsministeriet.

Under månaderna fram till den andra programkonferensen utarbetades en evalueringsrapport. För att kunna presentera åtminstone några av konflikterna inom RIDPs organisation måste rapporten vila på en grundlig statistisk bas som visade programmets verkliga arbete. De objektiva måtten användes som inkörsport till de verkliga problemen av politisk, strategisk och organisatorisk natur. Information hämtades från RIDPs budget och bokföring och från månads- och kvartalsrapporter. Dessutom ifylldes ett frågeformulär för vart och ett av de småföretag som kontaktats av centren. Rapporten innehåller sålunda siffror som visar "input" i RIDP mätt i pengar och personal och "output" mätt i bistånd lämnat av de fyra centren och av uppnådda resultat mätta på klientnivå. Med dessa "objektiva" mått började en serie sammanträden i Finans- och planeringsministeriet (MFP). Kenya Industrial Estate (KIE) lämnades avsiktligt utanför vid dessa tillfällen. Detta var en klar förändring i strategin, vilket betraktades som nödvändigt, eftersom den första programkonferensen inte resulterat i någon förändring i KIEs inställning till RIDP. Tvärtom var det många problem vilka funnit en lösning under den första programkonferensen som ändå i praktiken förblev olösta till följd av KIEs ointresse. Vid sammanträdena visade MFP ökad uppmärksamhet åt problemen i programmet och man kom att inse hur allvarliga de var. Utkastet till rapporten för programkonferensen utgjorde grunden för diskussionerna i MFP vilken genom diskussionerna i någon mån modifierades i enlighet med MFPs synpunkter. Ett särskilt kapitel om "Rekommendationer för framtida industrialisering på landsbygden - strategier, policy och genomförande" utvidgades avsevärt till följd av dessa sammanträden. Detta kapitel behandlar upprättandet av ett nytt organ för omhändertagande av alla sorters bistånd till småföretag. Rekommendationerna i detta kapitel är första steget från "genomförande" till "omplanering".

2.3.3 Fas 3: Översyn av genomförandet och omplanering

Den andra programkonferensen hölls i april 1974. Den blev en konfrontation mellan MFP å ena sidan och KIE å den andra. Den evaluering som gjorts av Institutet för utvecklingsforskning (IDR) betraktades som ytterst relevant och användbar av MFP och som ovetenskaplig och opålitlig av KIE. Diskussionerna under konferensen var mycket hårda och efter tre dagar var den allmänna känslan att RIDP nu lämnades flytande. Det stod klart för var och en att så länge en förändring i RIDPs organisation ej företogs skulle nuvarande ineffektivitet bestå. Den passiva och aktiva obstruktionen från KIEs sida åskådliggjordes i nästan besvärande grad.

Presentationen av evalueringsrapporten med dess kritiska översyn av genomförandet av RIDP kom att bli en vändpunkt för programmet. Den nya inställningen hade redan framförts i programrapportens kapitel om framtida bistånd till småföretag. Under de följande månaderna diskuterades detta vidare med MFP och resultatet är nu att IDR blivit ansvarig såväl för förhandlingarna med de inblandade organisationerna som för planeringen av den nya organisationen. Detta pågår i skrivande stund (november 1974).

Rekommendationerna från evalueringsrapporten och från programkonferensen har tagits som utgångspunkt för denna planering. Men det finns många mer eller mindre divergerande intressen i det framtida programmet och det är därför svårt att förutsäga den slutliga utgången av förhandlingarna och planeringen. Det är emellertid givet att de grundläggande svagheter i RIDPs organisation kommer att undvikas i den nya organisationen. De tre faser som presenterats ovan bildar en fullständig cykel: måldefinition och formulering av en preliminär operationsplan, genomförande på experimentbasis, översyn av genomförandet och därefter omplanering. Evalueringsverksamheten som en del av denna cykel är kanske svår att acceptera. Den är åtminstone inte förenlig med etablerad evalueringspraxis. Därför kan denna form av evaluering ges en särskild benämning: **aktionsevaluering**. Följande två kapitel skall mer i detalj behandla teorin bakom denna typ av evaluering.

3. Aktionsevalueringsmetoden

3.1 Traditionell evaluering resp aktionsevaluering

Begreppet evaluering har använts för många olika sorters verksamhet, men den vanligaste användningen är relativt väl definierad. Evaluering innebär normalt en kvantitativ, statistisk mätning av resultat som uppnåtts av ett program för vilket uppställts ett visst mål. De metoder som används för evaluering varierar, men i de flesta fall kan de beskrivas som metoder tagna från den empiriska positivismen inom samhällsvetenskaperna. Metoden betonar ofta vikten av att resultatvärderaren står utanför projektet för att han skall kunna ge objektiva omdömen. De flesta samhällsvetenskapare har fått lära sig att just detta karaktäriserar vetenskapligt arbete.

Kritiken av denna traditionella metodik betonar att det är ytterst orealistiskt och dessutom icke önskvärt att isolera evaluering och forskning från ett mer direkt engagemang i forskningsobjektet. En av de vetenskapliga skolor som reagerat mot denna uppfattning av forskningen som avskild från objektet är aktionsforskningen. Denna har uppdelats i två olika under-skolor: en teknokratisk-funktionalistisk och en radikal-progressiv skola. Den senare karaktäriseras av att den tar till utgångspunkt de undertryckta grupperna i ett givet samhälle och sedan genom en kombination av handling och forskning tillsammans med den undertryckta gruppen försöker ändra på de förhållanden som undertrycker gruppen. Den förra - den teknokratiska/funktionalistiska skolan - vilken är närmast besläktad med aktionsevalueringsmetoden och vilken jag beskriver i det följande har fått närmare an-

knytning till statliga myndigheter och andra etablerade organisationer. Den har mestadels sökt ändra byråkratiska organisationer inifrån i avsikt att göra dem effektivare i deras handlande utåt eller också för att ändra deras handlande helt och hållet.

3.2 Aktionsevaluerings fasen

Kort uttryckt kan aktionsevalueringsprocessen för ett biståndsprogram sammanfattas i följande fas (se även föregående kapitel)

3.2.1 Fas 1: Måldefinition

Redan i denna fas bör evalueraren delta. Han kan kanske inte bidra med några slutliga lösningar, men det är viktigt för honom att delta i de tidigare diskussionerna och, om möjligt, framföra sin åsikt.

3.2.2 Fas 2: Genomförande på experimentbasis

Målen har måhända inte blivit exakt definierade under fas 1 och av detta skäl kan genomförande-strategierna kanske inte klart specificeras. Det är emellertid viktigt att komma igång i det man uppfattar som rätt riktning. Resultatvärderaren bör följa processen och försöka bilda sig en uppfattning om situationen i målgruppen vid denna tidpunkt, innan någonting ännu hänt. Han kommer sedan att tvingas följa både förändringarna inom målgruppen och de inre förhållandena inom biståndsprogrammet.

3.2.3 Fas 3: Översyn av genomförandet; omplanering

Efter en inte alltför lång period bör en formell översyn göras där evalueraren framför sin kritiska analys såväl av programmets yttre effekter som av förhållandena inom biståndsprogrammet. Översynen måste mynna ut i en ny och bättre måldefinition, en revision av biståndsmetoderna och till följd därav en verksamhetsplan. Hela processen får sedan börja om igen med samma fas, men med längre varaktighet.

Aktionsevalueraren är inblandad i processen i första hand under faserna 1 och 3, medan han har en mer observerande roll under fas 2. Den komplicerade rollen att vara planerare, administrator, evaluerare och forskare på samma gång är inte lätt. Det innebär en ständig balansgång mellan de olika aktiviteterna och en ständig växling mellan att tränga in i saker och att dra sig ur, en pendling mellan direkt handling och deltagande och teoretiserande i avskildhet. I denna upprepade växling ligger aktionsevaluerings och aktionsforskningens kärna. Eftersom detta förmodligen är det nya i denna metodik skall jag försöka beskriva ytterligare de egenskaper som karakteriserar denna form av evaluering.

3.3 Diskussion om aktionsevaluering

Diskussionen om aktionsforskning har pågått flera år och eftersom aktionsevalueringen är nära förknippad med detta slag av forskning kommer följande diskussion inte att skilja sig nämnvärt från denna.

3.3.1 Val av lojalitet

Medan den traditionella evalueringen och forskningen inte fäster stort avseende vid valet av lojalitet tillmätts just detta avgörande betydelse vid aktionsevaluering och aktionsforskning. Detta beror dels på att de flesta aktionsforskare inte kan acceptera tesen om vetenskaplig forskning utan värderingar, dels på att verksamheten tvingar forskaren att välja synvinkel eller plattform från vilken han kan agera. Den positivistiska forskningen tar mestadels det redan etablerade systemet som utgångspunkt medan aktionsforskningen normalt väljer de undertryckta sida, d v s de svaga och glömda grupperna. I RIDP evalueringen var programmet: att stödja småindustrin. Utgångspunkten kunde istället varit situationen bland de arbetslösa på landsbygden. En sådan infallsvinkel kunde ha lett till andra slutsatser i evalueringen. I en artikel om RIDP i augusti 1974 hävdade jag att mycket större vikt skulle läggas vid indirekt stöd till industrimiljön snarare än vid stöd till enskilda företag. Detta direkta och allmänna bistånd skulle kanske kommit mer i blickpunkten om det senare lojalitetsvalet gjorts. Valet av lojalitet begränsas emellertid ofta av den allmänna ramen för evalueringen, d v s programmet är redan utformat med en given målgrupp vilken ej omedelbart kan ändras av en evaluering. I ett sådant fall borde aktionsevaluering påbörjas endast om resultatvärderaren kan acceptera att arbeta för den redan angivna målgruppen.

3.3.2 Metod för datainsamling

Den allmänna metoden har redan beskrivits. Inom denna ram måste datainsamlingen ske. Allmänna direktiv kan inte ges, men det är tydligt att för att både kunna samla in information och handla får inte datainsamlingen bli alltför tidskrävande. Vidare är det viktigt att komma ihåg att både kvantitativ information för senare statistisk behandling och kvalitativ information för aktiv deltagande i genomförandet av programmet är betydelsefull. Ett vakande öga måste hållas på de olika grupperingar inom och utom programmet - grupper som kan utöva inflytande på programverksamheten. För att göra detta måste resultatvärderaren/forskaren förlita sig på kvalitativa metoder som förståelse, sociala och psykologiska observationer etc. Det är vanligen en god tumregel att koncentrera uppmärksamheten på två närliggande aspekter i organisationen: karriärstrukturen (vem kan befördra vem) och finansieringen (vem kan kontrollera penningflödet). En lämplig metod för aktionsevalueringen kan dock inte fastställas en gång för alla. Resultatvärderaren måste anpassa sitt arbete alltefter de problem som föreligger. Den enda allmänna regeln är att man måste inkludera data som möjliggör en kvantitativ beskrivning av programmet och information som tillåter en kvalitativ förståelse av verksamheten och problemen i samband därmed. I RIDP-evalueringen användes en kombination av flera metoder: frågeformulär, studier av enskilda fall, och upprepade, ostrukturerade intervjuer med både klienter och anställda inom programmet.

3.3.3 Valet mellan relevans och validitet

När det gäller metodvalet är den vägledande principen att få fram relevant kunskap för vidare utveckling av programmet. Under det aktiva arbetet i programmet är det viktigare att producera preliminära resultat och använda dem än att berika den teoretiska litteraturen t ex vid universiteten. Det är sålunda resultatets användbarhet och inte dess formellt vetenskapliga karaktär som visar hur framgångsrik evalueringstudien varit. Detta kan givetvis ge evalueringen en riskabel ställning. Evalueringen kan oavsiktligt tjäna icke önskvärda intressen. Det är dock en del av den risk som alltid finns i tillämpad forskning och evaluering. Det bästa skälet för valet av relevans och användbarhet framför det mer traditionella och abstrakta kravet på vetenskaplig validitet är det faktum att även om något val inte görs är evalueringen ändå relevant för

vissa intressen. När relevanskriteriet prioriteras och uppdagas för envar är detta faktum lättare att förstå än i det motsatta fallet då valet av validitet döljs bakom pseudo-vetenskapliga påståenden om icke-inblandning och objektivitet. Under RIDP-evalueringen leder prioritering av relevanskravet till förändringar i evalueringsverksamheten när de motstridiga intressegrupperna framstod klarare. Vid första programkonferensen var det tydligt att rapporten och konferensen var mycket relevant för KIE-ledningen. Den kunde användas rapporten och rekommendationerna för att påvisa sina intressen i RIDP gentemot kritiska observatörer. Men i enlighet med evalueringens val av lojalitet (för småindustrin på landsbygden) måste en förändring av evalueringsstrategin göras sedan KIEs bristande omtanke om RIDP avslöjats. Nästa rapport gjordes därför relevant för MFP eftersom ministeriet bedömdes som tillräckligt starkt för att ändra de organisatoriska förutsättningarna för RIDP. Avsikten var att ge MFP tillräcklig information om RIDPs problem för att MFP skulle kunna argumentera för grundläggande förändringar i RIDPs organisation. Om detta blir resultatet av den pågående omplaneringen av RIDP är givetvis ännu för tidigt att säga.

3.3.4. Relationen mellan teori och praktik

I avvägningen mellan teori och det omedelbara engagemanget i den praktiska verksamheten ligger betoningen vid aktionsevaluering på det praktiska planet. Detta innebär emellertid inte att teori i vid bemärkelse inte är viktig. Tvärtom betraktar jag aktionsevalueringens teoretiska orientering som avgörande på tre olika stadier av ett aktionsevalueringssprojekt. Även om det inte finns en uttrycklig referens till teorin på dessa stadier finns teorin inbyggd genom de val som träffas.

För det första är aktionsevaluerarens teoretiska inriktning avgörande redan innan projektevalueringen igångsätts. Är projektet värt ansträngningen eller är det helt oacceptabelt ur social synvinkel? Både evaluerarens samhällsteori och hans preliminära förståelse av projektet påverkar hans beslut om evaluering.

Även om RIDP ur min synpunkt sett redan från början hade allvarliga begränsningar, t ex i fråga om den starka betoningen av stöd till enskilda företagare inom en kapitalistisk ram istället för främjande av kooperativa rörelser, hade programmet ännu en öppen karaktär. Det kunde ses som en del av en "populistisk strategi" för Kenyas landsbygd genom att det skulle skapa mer varierade anställningsmöjligheter och bättre levnadsförhållanden för befolkningen. Som beskrivits ovan kom detta perspektiv gradvis att försvinna vid genomförandet av programmet.

För det andra påverkar den teoretiska orienteringen valet av metoder att användas vid evalueringen liksom valet av parametrar som skall mätas.

Vid RIDP-evalueringen utformades resultatvärderingen som en kombination av traditionell evalueringsmetodik och direkt inblandning i administration och genomförande av programmet, d v s aktionsevalueringsmetoden. Valet av parametrar reflekterar synen att ekonomiska och teknologiska faktorer är mycket viktigare än mätning av psykologiska attityder. Förståelsen av situationen och av företagarnas problem erhöles genom detaljerade studier av ett begränsat antal klienter.

För det tredje är den teoretiska orienteringen viktig för beslutsfattandet i den fas där de preliminära eller slutliga resultaten skall presenteras. Vad är viktigast: att bidra till en bättre förståelse av samhället eller att genast tillämpa resultaten på programmet ifråga?

Vid evalueringen av RIDP fick huvuddelen av de resultat och erfarenheter som framkommit under de två första åren omedelbar användning. Det gjordes knappast några försök att berika den teoretiska litteraturen i fråga om småindustrins roll vid en allmän industrialiseringskampanj. Programrapporterna från de två programkonferenserna var huvudresultatet av arbetet under dessa två år och de användes av dem som var engagerade i programmet.

Aktionsforskningen har kritiserats för dess brist på teori. Som jag hävdar ovan anser jag detta vara en ytlig anklagelse. Det är tvärtom mycket viktigt att se aktionsevalueringen som en möjlighet till växling mellan teori och praktik. Efter en period av aktivt deltagande på fältet är det viktigt att återvända till den teoretiska miljön, d v s till forskningsinstitutet för en översyn av fältverksamheten. Detta pendlande bör inte bara främja evalueringen själv, utan även tillförsäkra fältverksamheten tillskott av nya idéer när en period vid forskningsinstitutet avslutas och evalueringen återvänder till den praktiska verksamheten. På detta sätt befinner sig teori och praktik i ett symbiotiskt förhållande och är således varandra till ömsesidig nytta.

3.4 Aktionsevalueringen förblir oavslutad

Som avslutning på detta kapitel vill jag betona att aktionsevalueringen aldrig blir färdig. Tvärtom kan den karaktäriseras som oavslutad. Den kan bli ett nytt slag av kombinerad forskning och praktik. I inledningen till en nyutkommen bok av den norske socialologen, Dr Thomas Mathiesen, står följande: "Jag har efterhand kommit att tro att alternativet ligger i det oavslutade, i utkastet, i det som ännu ej finns. Det avslutade alternativet är avslutat i dubbel bemärkelse."

4 Perspektiv på aktionsevalueringen

4.1 Den traditionella evalueringen

Litteraturen om evalueringsteori och huvuddelen av hittills utförda evalueringsstudier kan hänföras till den empiriska positivismens vetenskapliga tradition. Enligt denna tradition dominerar intresset för kvantitativa metoder för mätande av tydliga effekter av t ex biståndsprogram. De förfinade metoderna för cost-benefit analyser är typiska för denna tradition. Metoden tenderar normalt att se bort från de allmänna teorierna i samhället och tenderar förkasta inre och yttre politiska aspekter på ett givet program. De orsaker som anförs för detta är att dessa aspekter är ovetenskapliga och inte kan mätas på ett tillförlitligt sätt. Trots detta medger många författare i förord eller efterskrift betydelsen av dessa aspekter för resultatet av ett givet program.

Aktionsevalueringen är en reaktion mot denna traditionella evaluering. I ett vidare sammanhang är det en del av konflikten mellan empirisk positivism och andra vetenskapliga traditioner. Aktionsevaluering är emellertid endast en metod - inte en teori i sig själv. Medan diskussionen om den empiriska positivismen rör både dess brist på allmän samhällsteori och dess metodiska begränsning, är angreppet från aktionsevalueringen endast riktat mot den senare aspekten, den metodiska begränsningen. Aktionsevalueringsmetodiken kan ses som ett försök att mjuka upp genomförande och evaluering för en rad alternativa metoder.

4.2 Cykeln: planering - genomförande/administration - evaluering

Aktionsevalueringsmetodiken innebär vissa förutsättningar och konsekvenser för hela cykeln: planering - genomförande - evaluering. Det är inte möjligt att införa aktionsevaluering i en för övrigt oförändrad planerings- och genomförandeprocess. Idén med aktionsevaluering ligger i planerings- och genomförandefasens öppna karaktär, med andra ord att ingendera av de båda faserna fixeras en gång för alla. På sätt och vis är just det oavslutade tillståndet en förutsättning för meningsfull evaluering. Om evalueringen inte bara skall bli en meningslös övning måste det finnas möjlighet till omplanering på grundval av en evaluering.

Medan många evalueringar ex-post har gjorts utan denna möjlighet, skulle hela aktionsevalueringens idé försvinna om denna möjlighet att påverka både administration och omplanering togs bort.

Denna artikel koncentrerar sig på evalueringsmomentet i ovan nämnda cykel. Av detta skäl ska jag inte i detalj diskutera planerings- och genomförandemomenten. Jag vill dock nämna att om aktionsevalueringen ses som ett möjligt alternativ till traditionell evaluering kan det bli nödvändigt att också göra en översyn av de andra två momenten i cykeln. Särskilt viktigt torde det vara att söka förändra planeringsmetoderna.

4.3

Samband med forskning

Den traditionella evalueringen har haft anknytning till forskningen främst genom tillämpning av de metoder som utvecklats inom den positivistiska traditionen inom de samhällsvetenskapliga ämnena. Aktionsevalueringen söker vidga fältet för evaluering. Det har ovan nämnts att aktions-evalueraren bör tillförsäkras möjlighet att pendla från det praktiska arbetet på fältet till den teoretiska miljön vid forskningsinstitutet. Resultatet av detta pendlande bör bli ökad vetenskaplig kunskap om samhället inom den teoretiska forskningsmiljön samtidigt som biståndsprogrammen på fältet kan förbättras. Den information som insamlas på fältet genom aktivt deltagande i biståndsprogram kommer vidare att vara av högre kvalitet än den information som kan uppnås genom en vanlig survey-undersökning. Vid en sådan ställs i allmänhet frågor om vad som redan skett och om planer och önsknings för hypotetiska situationer. Det finns emellertid inga möjligheter att skapa dessa framtida situationer och kontrollera respondentens verkliga handlande. När forskningen utgör en integrerad del av aktionsevalueringen blir det möjligt att utöva inflytande på den framtida situationen och att följa de verkliga reaktionerna på nära håll. Aktions-evalueringen ger på detta sätt tillfälle till ny och tillförlitlig information om exempelvis småindustrins problem och ger möjlighet att konfrontera teori med praktiska erfarenheter.

Det är nödvändigt att tillförsäkra evalueringen en plats redan på ett tidigt stadium av förhandlingarna om ett nytt program eller projekt och det är särskilt viktigt att låta resultatvärderaren få en "öppen" ställning i organisationen och ge honom tillträde till aktivt deltagande i programverksamheten liksom möjlighet att vid behov dra sig tillbaka för att företa översyn av verksamheten. Det är också viktigt att uppmuntra en vidare teoretisk och metodologisk diskussion av hela cykeln: planering, genomförande och evaluering. Denna artikel avser vara ett bidrag till denna diskussion.